*Довганич М. В.,**викладач кафедри іноземних мов**Ужгородського національного університету*

ЗАРУБІЖНА РЕЦЕПЦІЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ СПАДЩИНИ К. ІШІГУРО В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ

Анотація. З огляду на те, що в епоху глобалізації питання різноманітності культурних традицій загалом і в літературі зокрема вийшло на перший план, дослідження творчості представників мультикультуралізму набуває особливої актуальності. Зважаючи на це, значний інтерес серед літературознавців становить творчий доробок нобелівського лауреата з літератури Кадзуо Ішігуро. Британський письменник японського походження Кадзуо Ішігуро – один із найбільш успішних сучасних прозаїків англомовного світу. Підтвердженням цього служить той факт, що митець став лауреатом Нобелівської премії з літератури за 2017 рік. К. Ішігуро позиціонує себе як представник «мультикультуралізму», «громадянин світу», «міжнародний» автор. У статті проаналізовано ступінь дослідженості творчості британського письменника японського походження Кадзуо Ішігуро в сучасному зарубіжному літературознавстві, а також розглянуто й систематизовано різні підходи науковців щодо аналізу романів автора; визначено основні вектори дослідження творчої спадщини письменника. Встановлено, що англомовній прозі К. Ішігуро притаманне взаємопроникнення західної та далекосхідної (китайської, японської) традицій. Створені на європейському матеріалі романи письменника містять домінуючі східного світогляду та східної логіки. В прозі автора описи наслідків історичних подій і того, що передувало їм, подані, як правило, крізь призму долі окремих людей. Історія при цьому надзвичайно індивідуалізована й передається через потік спонтанних ностальгічних спогадів, хоча й має істотний безпосередній вплив на життя героїв. Дослідження феномену літературного мультикультуралізму та творів його представників, зокрема прози Кадзуо Ішігуро, – один із ключових напрямів сучасного літературознавства, поглиблене та всебічне вивчення якого тільки починається, незважаючи на вже сформоване уявлення про цей термін і наявні наукові розвідки.

Ключові слова: історія, Кадзуо Ішігуро, міфологізм, мультикультуралізм, постколоніалізм, протагоніст.

Постановка проблеми. В епоху глобалізації особливої актуальності набуває дослідження творчості представників мультикультуралізму. Британський романист та автор сценаріїв і коротких оповідань Кадзуо Ішігуро – один із найбільш обдарованих письменників ХХІ сторіччя. Для його творів характерне застосування «потіку свідомості», що виявляється через зображення внутрішнього світу людини та різноманітних нюансів її пам'яті, таких як спогади й забуття. Як представник «мультикультуралізму» письменник розкриває теми війни, колективної пам'яті та національної свідомості. Водночас Ішігуро зосереджує увагу на історичній і культурній пам'яті кількох народів. Сьогодні аналіз романів британського автора входить у всі дослідження з історії англійської літератури, де вони

розглядаються в різних аспектах і в найрізноманітніших контекстах. Творчість К. Ішігуро неодноразово ставала предметом літературознавчих досліджень, однак у вітчизняних наукових працях розглядалася переважно фрагментарно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Власне науковий інтерес до «творчого феномену Кадзуо Ішігуро» засвідчує низка наукових праць. Літературна спадщина письменника стала об'єктом літературознавчих розвідок і літературно-критичних статей таких зарубіжних учених, як П. Айер [1], С. Вонг [2], Г. Лі [3], І. Лобанов [4], В. Мініна [5], Я. Погребна [6], В. Сім [7], Б. Шаффер [8]. Праці дослідників Б. Алена [9], С. Кауфмана [10], О. Павлової [11], Е. Саммерс-Бремнера [12] виконані в річичі порівняльного аналізу. Проте наукові літературознавчі студії лише частково стосувалися проблеми сприйняття творчості Кадзуо Ішігуро; відсутній комплексний підхід до осмислення всієї літературно-художньої спадщини письменника, що й зумовило актуальність теми дослідження.

Мета статті – проаналізувати ступінь дослідженості творчості автора в сучасному зарубіжному літературознавстві, розглянути й систематизувати різні підходи науковців щодо аналізу романів Кадзуо Ішігуро, визначити основні вектори дослідження творчої спадщини письменника.

Виклад основного матеріалу. Перші оповідання Ішігуро з'явилися в пресі в 1980 році. Наразі до його творчого доробку належать декілька телевізійних сценаріїв, низка оповідань і сім романів, кожен із яких був удостоєний престижних літературних премій: «Прозорий серпанок над горами» (“A Pale View of Hills”, 1982), «Митець плинного світу» (“An Artist of the Floating World”, 1986), «Залишок дня» (“The Remains of the Day”, 1989), «Безутішні» (“The Unconsoled”, 1995), «Коли ми були сиротами» (“When We Were Orphans”, 2000), «Не відпускай мене» (“Never Let Me Go”, 2005) та «Похований велетень» (“The Buried Giant”, 2015).

М. Бредбері називає К. Ішігуро одним із найбільш оригінальних авторів сучасності в Англії [13, с. 217]. Першими монографіями, присвяченими творчості письменника, є роботи С. Вонг і Б. Шаффера [8; 2]. Обидва науковці під час аналізу романів звертають увагу на образ наратора та поняття мінливої пам'яті: якщо Вонг робить акцент саме на проблемі самообману та її зв'язку з оповіддю, то Шаффер має на меті підкреслити своєрідність Ішігуро як «міжнародного» автора. В обох монографіях уявлення дослідників про творчу еволюцію Ішігуро розглядається як «перехід» від вузькокультурного світогляду («східні» романи) до мультикультурного, або «надкультурного» («Безутішні» та «Коли ми були сиротами»), водночас роман «Залишок дня» виділено окремо (як «підсумок роздумів про те, якими насправді є національний англійський характер, система цінностей британців та поняття «англійськості») [2, с. 81].

Така ж тенденція спостерігається й у наукових статтях, де досліджуються окремі аспекти романної поетики Ішігуро. Зацікавленість літературознавців викликає характер оповіді від першої особи з образом «ненадійного наратора», а також тісно пов'язана з цією темою концепція пам'яті. Загалом, «ненадійний оповідач» Ішігуро давно став звичним у літературній критиці.

Чимало літературознавців указують на наявність «японськості» в творчості автора (Г. Аннан [14], Дж. Дайер [15], Б. Льюїс [16], О. Сидорова [17], С. Толкачов [18]), порівнюючи елегантність, легкість і недовомовленості його прози з розмитістю японської акварелі. Однак творчість письменника складається радше зі взаємодії та взаємопроникнення двох сторін його особистості – східної та західної.

Російська дослідниця Ольга Павлова присвятила свої наукові праці порівнянню інтерпретації категорії «історія» у творах К. Ішігуро та Дж. М. Кутзее [11]. Вона також аналізує розвиток і поширення мультикультурної та постколоніальної літератури, представниками якої є обидва письменники. Науковець зазначає, що до постколоніальної літератури слід зарахувати творчість народів, раніше колонізованих не тільки Британією, а й іншими європейськими державами. Крім підходів, що ґрунтуються на хронологічній та географічній умовах, термін «постколоніальний» має на увазі й змістовний аспект: відображення в літературі протистояння між Сходом і Заходом або взаємний вплив колонізованої і колонізувальної культур, їх взаємне «запилення». Літературу, що належить авторству некорінних англійців, які пишуть мовою метрополії, або так звану мультикультурну літературу, О. Павлова вважає складним багатонаціональним і різножанровим естетичним феноменом, що завойовує провідні позиції в літературі багатьох розвинених країн [11, с. 16]. Дослідниця переконана, що однією з основних категорій постколоніального дискурсу й мультикультурної літератури стає історія як універсальний текст, що вимагає дослідження, розшифровки, а часом і виправлення та переписування. Російський літературознавець В. Мініна в статті «Мультикультурна основа творчості К. Ішігуро» переконливо доводить, що проза письменника – це яскравий приклад симбіозу двох культур – японської та англійської, адже в романах наявні як східний топос, реалії, ритуали й екзотизми, так і британський топос і традиції [5].

За словами критиків та літературознавців, у першому романі Кадзуо Ішігуро «Прозорий серпанок над горами» використана художня категорія невизначеності як розповідна техніка. Творчість письменника характеризується зверненням до цієї категорії, що дослідники пов'язують із його японським корінням [17]. Однак думки науковців щодо генезису категорії невизначеності розходяться. Наприклад, Г. Лі, британський літературний критик і професор англійської літератури Оксфордського університету, вважає, що походження цієї категорії – лінгвістичне. В статті «Quiet Desolation» дослідниця простежила, як автором утілювалася категорія невизначеності у використанні артиклів у назві роману «Прозорий серпанок над горами». Науковець зауважує, що йдеться не про певні конкретні гори, а про якісь абстрактні. Вони також не прозорі, а тільки їх блідий образ виникає в уяві реципієнта [3, с. 37–38].

Британський літературознавець Піко Айер дотримується інших поглядів: Ішігуро використовує невизначеність у творах через своє походження, адже японська література взагалі тяжіє до прихованості та неоднозначності. Дослідник переконаний,

що вся проза автора характеризується «спільною невловимістю тушевих картин і майже нестримною у своєму замовчуванні еліптичністю» [1].

Літературознавець Б. Шафер аналізує систему героїв у творі «Прозорий серпанок над горами», взявши за основу психологічний підхід [8]. Науковець зазначає, що домінантним у формуванні образу протагоністки роману Ецуко стає її важкий психологічний стан, спричинений емоційною травмою – втратою доньки.

Британською дослідницею С. Ф. Уонг за допомогою теорії рецепції було виявлено, що невизначеність у творі зумовлена характером спогадів та особливостями «розділеної» розповіді Ецуко. Літературознавець зауважує, що «Ецуко, наче читач власного життєвого шляху, розмірковує над його значенням крізь призму часу й простору» [2, с. 94–99].

У монографії «Кадзуо Ішігуро» британського дослідника В. Сіма подана всебічна характеристика роману «Прозорий серпанок над горами» [7]. Науковцем вказано на рамкову структуру твору, на початку й наприкінці якого реципієнт спостерігає, як до Ецуко приїжджає її дочка Нікі, а роль основної сюжетної лінії відіграють спогади наратора про їхнє життя в місті Нагасакі.

Другий роман Ішігуро «Митець плинного світу» не був широко трактований літературними критиками. Г. Лі звертає увагу, як і в «Прозорому серпанку над горами», на неозначений артикль, використаний у назві, тобто йдеться про «деякого» художника, а також ця категорія свідчить про невпевненість, а «плинний світ» символізує «перехідний процес, ілюзію». Г. Лі простежує низку паралелей між образами героїв, мотивами, стилем автора в перших двох романах Ішігуро [3, с. 37].

Третьому роману Ішігуро «Залишок дня» була присуджена Букерівська премія, а також були присвячені численні наукові праці літературознавців. У більшості статей досліджується концепт пам'яті у творі. Дж. Ленг зауважує, що в «Залишку дня», як і в решті творів Ішігуро, віддзеркалено довготривалу та потужну зацікавленість автора проблемами історії й пам'яті, а також зв'язком між цими категоріями. «Залишок дня» – роман із суто європейською темою, але зі східним наповненням. Дж. Ротфорд називає мотиви дзен буддизму та японського самурайського кодексу провідними у творі, що відображено й у назві роману [19]. Російський науковець О. Сидорова, досліджуючи «Залишок дня», зазначає, що подвійна конотація вбачається в англійськості твору, причина якої – подвійне світосприйняття автора, його бачення одночасно й із середини, і ззовні. Дослідниця звертає увагу на стриманість оповіді, притаманну всій прозі Ішігуро та інтерпретує «Залишок дня» в контексті постколоніалізму [20, с. 221].

Роман «Безутішні» літературні критики сприйняли неоднозначно. Так, стаття С. Сандху «Потаємне місце» («The hiding place»), опублікована в березні 2005 року в газеті «The Telegraph», виявляє негативне враження автора: «Розтягнута, практично незрозуміла оповідь на 500 сторінок, стиль якої порівнюється з творами Кафки, зазнала критики з боку багатьох літературознавців, найвідоміший із яких – Джеймс Вуд» [21]. Проте вже незабаром твір визнали третім «із найкращих романів Британії, Ірландії та країн Співдружності за 1980–2005 роки».

В. Пестерев вважає, що роман «Безутішні» належить до напрямку «постмодерністського модернізму», тобто йдеться про

«домінування модернізму, але в межах постмодерністського світосприйняття й поетики» [22, с. 157]. Т. Селітріна називає роман Ішігуро експериментальним [22, с. 216]. Ці розбіжності між літературними критиками в оцінці «Безутішних» пов'язані насамперед із неоднозначністю трактування терміна «мультикультуралізм», який належить радше до соціально-культурологічних характеристик, ніж до літературних напрямів. Англійські науковці Б. Ален і С. Кауфман досліджують зв'язки між твором «Безутішні» та іншими романами Ішігуро [9; 10]. На відміну від «Залишку дня», як стверджують вони, «Безутішні» справляє враження значно універсальнішого, цілком нового роману, в якому ефективно поєднані елементи свідомого й підсвідомого без використання фрейдистських кліше та сюрреалізму.

Наступний роман письменника «Коли ми були сиротами» не мав широкого критичного осмислення. У статті британського романіста У. Саткліфа для журналу «Independent» проаналізовано характерні ознаки, притаманні цьому твору та іншим романам Ішігуро, а саме їх поділ на частини та застосування концепту пам'яті [24]. Майже всі романи автора містять історичну подію, наприклад Другу світову війну, що стає певною межею, здолавши яку, персонажі долають психологічні травми, а також змінюються їхні моральні цінності.

Літературні критики схвально оцінили роман Ішігуро «Не відпускай мене» й визнали твір кращим романом року за версією журналу «Тайм». Його було екранізовано у 2010 році. Англійський науковець Е. Саммерс-Бремнер досліджує паралелі між романами «Не відпускай мене» Ішігуро та «Ганьба» британця Дж. М. Кутзее, беручи за основу протиставлення людей і тварин французьким філософом Ж. Лаканом. У обох романах використані образи тварин із метою порушення питання про ставлення людей до їх смертності, адже саме цією рисою люди відрізняються від тварин. Е. Саммерс-Бремнер вважає, що спільне для творів – те, що люди володіють мовою та є особистостями, тобто можуть управляти своїми інстинктами й емоціями [12].

Л. Коломбіно досліджує трансмодерний міфопоетизм у романі «Похований велетень». На думку дослідниці, цей твір – це метафора того, як представники різних націй справляються з етнічними конфліктами й долають колективні травми завдяки нав'язаній їм амнезії, а також тут ідеться про те, як потреба у справедливості пригнобленого народу може перерости в інертність та цілковиту неспроможність протистояти злу [25].

Фантазію, притаманну міфам, й історичну правду в романі «Похований велетень» розглядає й російський літературознавець Т. Селітріна [23]. Вона слушно зауважує, що останній твір письменника можна сприймати як один із варіантів сучасної міфологізації історії.

Я. Погребна досліджує поетику роману «Похований велетень», зокрема його європейський інтертекст і японський підтекст. За словами науковця, інтертекст твору формується європейським середньовічними романами та архаїчними епосами, тоді як у підтексті до осмислення подій, що відбуваються в Британії, адаптовуються принципи японської естетики, запозичені із синтоїзму [6, с. 194–199]. Таким чином, у мультикультурному романі виникає неоміф, заснований на синтезі літератури і культури.

І. Лобанов умовно ділить творчу діяльність Ішігуро на два періоди: ранньої (реалістичної) прози та пізньої (деструктивної). У своїх дослідженнях науковець зосереджується на виявах

елементів модернізму в романах нобелівського лауреата. Він вважає, що основний напрям творів Ішігуро – це «помірний постмодернізм», і доходить висновку, що проза письменника не перебуває в опозиції до культури модерну, чим характеризується сучасна британська література загалом [4].

Висновки. Творчість К. Ішігуро – нове явище у світовій літературі, що продовжує викликати беззаперечну зацікавленість серед науковців. «Японський» контекст романів Ішігуро став предметом наукових розвідок Г. Аннана [14], П. Айєра [1], О. Сидорової [17], С. Толкачова [18]. В. Мініна доводить, що проза письменника – яскравий приклад симбіозу двох культур, адже в романах наявні як східний топос, реалії, ритуали й екзотизми, так і британський топос і традиції [5].

Письменник належить до представників крос-культурної літератури, для якої дуже важливий національний компонент. У своїй творчості Ішігуро поєднує схід і захід, західноєвропейські та японські світоглядні системи й літературні традиції. Незважаючи на «міжнародний» характер його романів, у них простежується «японський акцент», навіть якщо зовні ніщо не нагадує Японію.

Дослідження феномену літературного мультикультуралізму та творів його представників, зокрема прози Кадзуо Ішігуро, – один із ключових напрямів сучасного літературознавства, поглиблене та всебічне вивчення якого тільки починається, незважаючи на вже сформоване уявлення про цей термін і наявні наукові розвідки. Перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі вбачаємо у встановленні відповідності та відмінності у літературознавчому осмисленні творчості К. Ішігуро в зарубіжній та вітчизняній науково-критичній літературі.

Література:

1. Iyer P. The Butler Didn't Do It, Again. Times Literary Supplement, 1995. No. 22. P. 585–589.
2. Wong C. Kazuo Ishiguro. Oxford University Press, 2018. 128 p.
3. Lee H. Quiet desolation. New Republic, 1990. Vol. 202. No. 4. P. 36–39.
4. Лобанов И. Модернистские интенции в творчестве Кадзуо Исигуро. Соврем. исслед. соц. пробл.: электрон. науч. журн., 2012. № 7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modernistskie-intentsii-v-tvorchestve-kadzuo-isiguro.html>
5. Минина В. Мультикультурная основа творчества К. Исигуро. Минский государственный лингвистический университет, 2019. С. 77–86.
6. Погребная Я. Поэтика романа Кадзуо Исигуро «Погребенный великан»: Европейский интертекст и японский подтекст. Артикульт, 2018. Вып. 4. № 32. С. 191–199.
7. Sim W. Kazuo Ishiguro. Routledge, 2009. 200 p.
8. Shaffer B. Understanding Kazuo Ishiguro. Columbia: University of South Carolina Press, 1998. 160 p.
9. Allen W. The English Novel: from the Pilgrim's Progress to Sons and Lovers. London: Penguin, 1991. 384 p.
10. Kauffmann S. The Floating World. The New Republic, 1995. Vol. 213. No. 19. P. 42–45.
11. Павлова О. Категории «история» и «память» в контексте постколониального дискурса (на примере творчества Дж. М. Кутзее и К. Исигуро). Москва, 2012. 21 с.
12. Summers-Bremner E. «Poor Creatures»: Ishiguro's and Coetzee's Imaginary Animals. Mosaic: a Journal for the Interdisciplinary Study of Literature, 2006. Vol. 39. No. 4. P. 145–160.
13. Bradbury M. The Modern British Novel. London: Penguin Books Ltd, 1994. 516 p.

14. Annan G. On the High Wire. New-York Review of Books, 1978. Vol. 36, № 19. P. 3–4.
15. Dyer G. Rev. of «Remains of the Day». New Statesman, 1989. P. 34.
16. Lewis B. Kazuo Ishiguro. Manchester University Press, 2000. 208 p.
17. Сидорова О. Кадзуо Исигуро. Писатель в «зыбком мире». Вопросы литературы. 2018. №4. С. 301–318.
18. Толкачев С. Мультикультурный контекст современного английского романа : автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.01.03. Москва, 2003. 60 с.
19. Rotfork J. Zen Comedy in Postcolonial Literature. Kazuo Ishiguro's The Remains of the Day. Mosaic, 1996. Vol. 29/1. P. 79–102.
20. Стовба А. Образ дворцового в романе Кадзуо Исигуро «Остаток дня»: кросс-культурный аспект. *Світова література на перехресті культур і цивілізацій*. 36. наук. праць. 2012. Вип. 6. Ч. II. С. 219–229.
21. Sandhu S. The Hiding Place. Daily Telegraph, 2005. No. 26. P. 1–2.
22. Пестерев В. Романная проза Запада рубежа XX и XXI веков. Статья первая. *Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология*, 2011. Вып. 3. №15. С. 155–165.
23. Селитрина Т. Фантазия мифа и правда истории в романе К. Исигуро «Погребенный великан». *Филология и культура*, 2017. Вып. 3. № 49. С. 214–219.
24. Sutcliffe W. History Happens Elsewhere. Independent on Sunday. Sunday Review, 2000. URL: <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/history-happens-elsewhere-155049.html>
25. Colombino L. Transmodern Mythopoesis in Kazuo Ishiguro's "The Buried Giant". *Transcending the Postmodern: The Singular Response of Literature to the Transmodern Paradigm*, 2020. 22 p.

Dovhanych M. Foreign literary critics' reception of the literary heritage of K. Ishiguro in the context of the theory of multiculturalism

Summary. Given that in the era of globalization, the issue of diversity of cultural traditions in general and in literature in

particular has come to the fore, the study of the literary works of the representatives of multiculturalism becomes particularly relevant. In this regard, the novels of Nobel Laureate in Literature Kazuo Ishiguro is of considerable interest to literary critics. The British writer of Japanese origin Kazuo Ishiguro is one of the most successful modern prose writers in the English-speaking world. This is confirmed by the fact that the artist won the Nobel Prize in Literature in 2017. K. Ishiguro positions himself as a representative of "multiculturalism", "the citizen of the world", an "international" author. The level of knowledge about the prose of the British writer of Japanese origin Kazuo Ishiguro in modern foreign literary criticism has been analyzed in the article; different approaches of scholars to the analysis of the author's novels have been considered and systematized; the main vectors of research of the writer's creative heritage have been determined. Conducted investigation proved that K. Ishiguro's English prose is characterized by the interpenetration of Western and Far Eastern (Chinese, Japanese) traditions. The novels of the writer based on European material contain the dominants of the Eastern worldview and Eastern logic. In the author's prose, descriptions of the consequences of historical events are given, as a rule, through the prism of the fates of individuals. The story, although it has a significant direct impact on the lives of the characters, is extremely individualized and transmitted through a stream of spontaneous nostalgic memories. The study of the phenomenon of literary multiculturalism and the works of its representatives, including the prose of Kazuo Ishiguro, is one of the key areas of modern literary criticism, and despite the already formed idea of the term and available scientific research, in-depth and comprehensive study of this phenomenon is just beginning.

Key words: history, Kazuo Ishiguro, multiculturalism, mythologism, postcolonialism, protagonist.